

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННОГО РОЗГЛОШЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

КАРПЕНКО Людмила Костянтинівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Донецького національного університету

УДК 343.452:614.25

Стаття посвячена определению признаков субъективной стороны незаконного разглашения врачебной тайны. Автором доказано, что данное преступление характеризуется различным психическим отношением субъекта преступления к деянию в форме «разглашение» и его «тяжкие последствия». Так, «разглашение» может совершаться как умышленно (с прямым и косвенным умыслом), так и по неосторожности. В свою очередь, «тяжкие последствия» является результатом неосторожного отношения к этому субъекту преступления. Данное преступление совершается по определенным мотивам, которые хоть не указаны в законе в качестве обязательного признака, но имеют в каждом случае важное уголовно - правовое значение.

Ключові слова: лікарська таємниця, кримінальна відповідальність, злочин, склад злочину, суб'єктивна сторона складу злочину.

Розвиток України як демократичної, соціальної-правової держави передбачає наявність ефективних юридичних механізмів забезпечення прав і законних інтересів громадян, зокрема найцінніших для сучасної людини прав на повагу особистого життя і охорону здоров'я. У контексті реалізації цих прав особливе значення набуває кримінально-правове забезпечення конфіденційності різних видів інформації з обмеженим доступом (таємниць), особливо інформація про здоров'я людини, яка містить лікарську таємницю.

Інститут забезпечення охорони лікарської таємниці (ст.145 КК України) є відносно

новим у кримінальному законодавстві України. Це, з одного боку, свідчить про збільшення засобів охорони прав громадян, з іншого, обумовлює необхідність вирішення ряду питань, пов'язаних із загальносоціальною і кримінально-правовою характеристикою цього складу злочину, зокрема його суб'єктивної сторони.

Слід зазначити, що цільового кримінально-правового дослідження проблем встановлення суб'єктивної сторони цього складу злочину в Україні не проводилося. Зазначену та суміжні проблеми розглядали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні учені: В.Я. Тацій, Є.А. Стрельцов, Є.В.Фесенко, В.І. Касинюк, О.М. Алієва, Г. В. Чеботарьова, К.О. Папеева та багато інших дослідників.

Метою цієї статті є комплексне дослідження ознак суб'єктивної сторони незаконного розголошення лікарської таємниці та вироблення на цій основі пропозицій щодо удосконалення норм вказаної статті.

У юридичній літературі існує багато наукових визначень поняття суб'єктивної сторони, але серед них найбільш визнаним та розповсюдженим є таке, згідно з яким даний елемент складу злочину представляє внутрішню сторону злочину, тобто психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється, і до його наслідків [1, с. 159].

Оскільки поведінка людини, у тому числі й злочинна, представляє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої

(психологічної) сторін, тому злочин характеризується за допомогою ознак, що належать не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, у тому числі й ознака суб'єктивної сторони, має бути досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 145) задля того, щоб юридична характеристика вказаної кримінально-правової норми повністю збігалася з її законодавчим описом.

До ознак суб'єктивної сторони зазвичай відносять вину, мотив та мету [2, с. 135].

Вина являється основною та безпосередньою ознакою суб'єктивної сторони. Вона більш за все акумулює у собі ознаки об'єкта та об'єктивної сторони, як у дзеркалі відображає те, як ці ознаки проходять крізь призму свідомості та волі злочинця [3, с. 144].

Загальне поняття вини вироблено наукою кримінального права України та закріплено у КК. Згідно з положеннями ст. 23 КК: «Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу та з необережності» [4].

Слід відзначити, що зазвичай ознаки суб'єктивної сторони, в тому числі і форма вини, встановлюються шляхом тлумачення диспозиції конкретної статті або чітко відображаються у самій нормі закону. Так, ознаки суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 145 КК України, знайшли своє відображення у диспозиції норми де передбачено, що розголошення лікарської таємниці може здійснюватися тільки умисно.

Таке законодавче формулювання ознак суб'єктивної сторони даного злочину, безпелляційно було сприйняте багатьма провідними вітчизняними науковцями, зокрема М. Й. Коржанським та Є.А.Стрельцовим, при цьому останній конкретизує вид умислу, вказуючи, що розголошення має здійснюватися тільки з прямим умислом [5;6].

Така позиція щодо визначення виду умислу, на нашу думку, є спірною, оскільки, як правильно зазначає О.М. Алієва, розголошення лікарської таємниці може вчинюватися і з непрямым умислом, наводячи наступний його приклад: «Суб'єкт лікарської таємниці (маємо на увазі особу, якій стали відомі відомості, що становлять лікарську

таємницю в результаті здійснення медичної діяльності) передає цю інформацію третій особі, яка має на меті шантаж. Настання негативних для особи наслідків бажає третя особа, а не суб'єкт лікарської таємниці. Останній допускає, що такі наслідки можуть настати, але станеться це чи ні - йому байдуже. Отже, вважаємо, що суб'єктивна сторона злочину передбаченого ст. 145 КК, виражається виною у формі умислу як прямого, так і непрямого» [7, с.274-279].

Конкретизуючи вказану точку зору, В.І. Касинюк у коментарі до КК України зазначає, що дійсно суб'єктивна сторона злочину виражається у формі умислу при якому особа усвідомлювала, що інформація, яку він розголошує, є лікарською таємницею, і він не має права її розголошувати, розуміє протиправність свого діяння і бажає або свідомо припускає її розголошення. При цьому він зазначає, що умисел може бути як прямим, так і непрямым, і наводить такі приклади: «Якщо особа повідомляє в розмові іншій особі лікарську таємницю, то вона це робить з прямим умислом. Якщо два лікарі обговорюють відомості, в присутності сторонніх осіб (на вулиці, в громадському транспорті), то вони розголошують її з непрямым умислом» [8, с. 409].

Ми теж частково погоджуємося з даною точкою зору, оскільки вважаємо, що у реальному житті, у переважній більшості випадків, «розголошення» відбувається саме при умисному ставленні до цього суб'єкта злочину. Але, при цьому, не слід виключати і можливості випадків необережного розголошення лікарської таємниці.

Як зазначає К.О. Папєєва, розголошення лікарської таємниці цілком можливе і при необережному ставленні до цього суб'єкта злочину, зокрема, залишаючи історію хвороби пацієнта на столі у відкритому кабінеті, особа не бажає розповсюдження лікарської таємниці, але могла і повинна була передбачити таку можливість. Але, при цьому, даний науковець вказує на відсутність належної суспільної небезпеки такого діяння та недоречності встановлення за нього кримінальної відповідальності [9, с.132].

З таким підходом не погоджується Г. В. Чеботарьова, яка для підвищення правових гарантій забезпечення медичної таємниці, обґрун-

товує необхідність перегляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 145, та криміналізації розголошення лікарської (медичної) таємниці з альтернативною виною, а саме: виступає з пропозицією усунути вказівку на умисний характер діяння в диспозиції ст. 145 КК з метою введення відповідальності і за необережне розголошення медичної таємниці [10, с.27].

На нашу думку, точка зору, щодо криміналізації необережного розголошення лікарської таємниці, є правильною, але потребує додаткової аргументації. Передусім необхідно дати відповідь на питання чи відповідає незаконне розголошення лікарської таємниці критеріям встановлення кримінальної відповідальності за вчинення необережних злочинів.

Ми погоджуємося з думкою науковців, які вказують, що ці критерії необхідно шукати в особливостях найбільш необережних діянь, де маються на увазі як кримінологічні, так і кримінально-правові їх особливості. Вони вважають, що з їх урахуванням уявляється можливим типізувати і раціонально побудувати склади необережних злочинів і тим самим ліквідувати як пропуски, так і «надмірності» у кримінальній відповідальності за необережність, зменшити її латентність і неадекватність кримінально-правових норм.

Отже, до цих критеріїв вони відносять:

- характер і розмір суспільно небезпечних наслідків, які можуть бути заподіяні у даній сфері суспільних відносин, зокрема можливість чи не можливість їх усунення;
- вірогідність настання шкідливих наслідків у результаті необережної поведінки у даній сфері суспільних відносин;
- наявність у цій сфері суспільних відносин нормативно закріплених правил обережності (безпеки), знання яких обов'язкове для учасників таких відносин і за порушення яких може бути встановлена відповідальність, що, очевидно, є неодмінною умовою конструювання бланкетних норм [11, с.124].

Таким чином, задля належної аргументації рішення про можливість настання кримінальної відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці з необережності, необхідно встановити наявність вказаних критеріїв у злочині, що досліджу-

ється. Тож, пропонуємо більш детально розглянути кожний критерій окремо.

По-перше, як зазначалося раніше, ступінь та характер суспільної небезпеки розголошення лікарської таємниці достатньо високий, оскільки спричинені злочином наслідки прямо або опосередковано зачіпають усі сторони життєдіяльності суспільства. Виходячи з диференціації, ці наслідки можна розподілити на медико-біологічні, соціально-політичні, соціально-правові та моральні. При цьому, далеко не всі ці наслідки виявляються можливим усунути. Практично неможливим є усунення так званих медико-біологічних наслідків, а саме шкоди, яка може бути спричинена здоров'ю особи у результаті вчинення злочину.

По-друге, вчинення розголошення лікарської таємниці завжди тягне за собою настання певних суспільно-небезпечних наслідків. Так, у кожному випадку «розголошення» має місце спричинення шкоди правопорядку у сфері медичної діяльності, оскільки поведінка лікаря не тільки порушує чинне законодавство, але й деформує громадську свідомість, нівелює уявлення про «моральну» чистоту працівників медичної сфери.

По третє, розголошення лікарської таємниці є порушенням медичним працівником відповідного юридичного обов'язку, який закріплений в чинному законодавстві. Так, як вказувалося раніше, про обов'язок збереження лікарської таємниці наголошується в ст.40 «Основ законодавства України про охорону здоров'я». Це, у свою чергу, підтверджує присутність об'єктивного критерію злочинної недбалості при вчиненні даного злочину. Як вказує В.І Борісов, встановлення цього критерію базується на принципі персональної відповідальності та означає наявність встановленого у законі обов'язку передбачити можливість настання суспільно-небезпечних наслідків [3, с.27-38].

До цього ж, диспозиція норми, що досліджується, є бланкетною, оскільки задля розуміння предмета злочину, а саме визначення поняття лікарської таємниці, способу його вчинення, треба звернутися до інших нормативно-правових актів, зокрема до вищезгаданих «Основ законодавства про охорону здоров'я».

Отже, як ми бачимо, при вчиненні незаконного розголошення лікарської таємниці наявні всі критерії встановлення кримінальної відповідальності у разі необережного психічного відношення.

Таким чином, з метою введення відповідальності за необережне розголошення медичної таємниці, ми приєднуємося до пропозиції Чеботарьової Г.В., щодо усунення з диспозиції статті 145 КК України вказівки на умисний характер.

Не менш важливим, на нашу думку, виступає питання з'ясування форми вини, щодо настання зазначених у диспозиції статті 145 КК України «тяжких наслідків».

Слід зазначити, що увагу на існування цієї проблеми звернули лише деякі науковці. Зокрема, П.П. Андрушко вказує, що суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом, щодо діяння та необережністю до настання «тяжких наслідків». При наявності прямого умислу до настання «тяжких наслідків» дії винного мають кваліфікуватися за ознаками злочинів проти життя та здоров'я особи [12, с.304].

З ним погоджуються М.І. Хавронюк, доповнюючи цю думку тим, що в даному злочині присутня так звана змішана (подвійна) форма вини, а саме наявний прямий або непрямий умисел до діяння та необережність до його наслідків [13, с.340].

Найбільш доцільною та правильною, на нашу думку, видається точка зору М. І. Хавронюка, Л.М. Кривоченко та інших науковців, які визначають злочини зі складною формою вини, як такі, що передбачають різне психічне ставлення до діяння та його наслідків [14, с.217;15, с. 80].

Таким чином, суб'єкт незаконного розголошення лікарської таємниці злочину може мати різне психічне відношення до діяння та його наслідків. Так, у разі умисного ставлення до діяння у виді «розголошення» та необережного у виді злочинної недбалості та самовпевненості, до «тяжких наслідків», має місце змішана (подвійна) форма вини. За таких ситуацій, суб'єкт злочину не бажає настання небезпечних для потерпілого наслідків, але свідомо припускає таку можливість. Його дії виступають як небажаний, побічний результат. Ці наслідки він уявляє лише в аб-

страктній формі. У випадку, коли винна особа бажає настання «тяжких наслідків», такі дії повинні кваліфікуватися за кримінально-правовими нормами, які передбачають відповідальність за умисне нанесення тілесних ушкоджень (ст. ст. 121, 122 КК України), а також за умисне вбивство (ст. 115 КК України).

Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони злочину відіграють його мотив та мета.

Злочинна, як і будь-яка інша, поведінка особи обумовлена певними мотивами і спрямована на досягнення певних цілей (злочинних і незлочинних). Тому для з'ясування змісту суб'єктивної сторони складу злочину, що аналізується, необхідно встановити мотив і мету поведінки суб'єкта.

Дійсно, як зазначають деякі науковці, вказаний злочин вчинюється за наявності певних мотивів. Вони не закріплені в законі як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони, але при цьому можуть впливати на призначення покарання та кваліфікацію злочину [16, с. 305].

Проблема мотивації злочинної поведінки традиційно належать до однієї з ключових у науках кримінально-правового циклу. Хоч мотив злочину досліджується в аспекті елементу механізму одиничного злочину, проте в низці випадків також визначений у Кримінальному кодексі України як обов'язкова чи кваліфікуюча ознака деяких складів злочинів.

У наукових публікаціях існує певна невизначеність та дискусійність у підходах до розуміння сутності мотиву, його відмежування від таких категорій, як потреби, цілі, інтереси, емоційні стани. Через відсутність єдиної наукової платформи у зазначеній проблематиці виникають численні труднощі у з'ясуванні змісту внутрішнього спонукання кримінальної поведінки, кваліфікації злочинів [17, с. 2].

Проведений аналіз наукової літератури із психології та кримінального права дає підстави стверджувати, що на сьогодні сформувалося кілька напрямків у розумінні категорії «мотив». Але найбільш прийнятною та усталеною в кримінально-правовій доктрині

є теза, що «мотив» - це внутрішнє спонукання до вчинення тієї чи іншої дії (бездіяльності). Як правило, автори беруть це визначення за постулат та вибудовують на ньому теоретичні конструкції мотивів тих чи інших видів злочинів, виробляють відповідні правила кримінально-правової кваліфікації, характеризують особистість злочинця. Така позиція стала традиційною, починаючи з праць класиків вітчизняної кримінально-правової доктрини (М. С. Таганцев, І. Я. Фойницький, С. В. Познишев) та отримала підтримку серед провідних вітчизняних науковців, які окрім визначення наводять відповідну класифікацію мотивів злочину, яка була запропонована П. С. Дагелем. Так, згідно з цією класифікацією, мотиви поділяються на три групи:

- 1) суспільно небезпечні (низькі);
- 2) суспільно нейтральні (образа у зв'язку з неправильною поведінкою потерпілого; сором; жалощі; співчуття тощо);
- 3) суспільно корисні.

На його думку, мотиви першої групи, як правило впливають на кваліфікацію злочинів і призначення покарання, мотиви другої групи не впливають, а мотиви третьої - тільки пом'якшують відповідальність [18].

Слід зазначити, що мотиви розголошення лікарської таємниці можуть бути різноманітними. Так, суб'єкт злочину може вчинювати діяння з так званих низьких мотивів, зокрема корисного. Але при цьому, як слушно зазначає Папеева К.О., обмеження суб'єктивної сторони обов'язковою наявністю корисливого або іншого низького мотиву може створити можливість ухилення від відповідальності особи. На нашу думку, у разі доведення наявності цього мотиву при розголошенні лікарської таємниці, останній потрібно враховувати як обтяжуючу обставину при призначенні покарання за даний злочин [9].

Можливим також, на нашу думку, є вчинення злочину при наявності так званих позитивних мотивів, наприклад, щоб запобігти зараженню інших осіб венеричними захворюваннями, суб'єкт злочину попереджає їх про це та ін. Ми вважаємо, що в таких ситуаціях, вказані обставини повинні враховуватися при призначенні покарання як пом'якшуючі.

Від мотиву вчинення злочину необхідно

відрізнити його мету. Як зазначають науковці, мотив і мета діяння взаємозумовлені, це різні ознаки вольового процесу діяльності людини. Мотив відповідає на питання, чому особа вчинює ті чи інші дії, тоді як мета свідчить про те, для чого вона це робить [19, с.59].

У випадку вчинення незаконного розголошення лікарської таємниці існування мети зустрічається рідше, ніж його мотиви. Але в деяких випадках їх наявність має теж суттєве значення у кваліфікації злочину. Зокрема, як вказує П.П. Андрушко наявність мети помсти при розголошенні лікарської таємниці може свідчити про наявність у діях особи іншого складу злочину, зокрема ст.120 КК України «Доведення до самогубства» [16, с. 305].

Отже, слід погодитися з тим, що суб'єктивна сторона складу незаконного розголошення лікарської таємниці не включає мотив і мету як обов'язкові ознаки складу злочину, але у кожному випадку повинні бути ретельно вивчені та доведені.

Підсумовуючи розгляд суб'єктивної сторони незаконного розголошення лікарської таємниці, слід зазначити, що даний злочин характеризується різним психічним відношенням суб'єкта злочину до діяння у формі «розголошення» та його «тяжких наслідків». Так, «розголошення» може вчинюватися як умисно (з прямим та непрямым умислом), так і з необережності. У свою чергу, «тяжкі наслідки» є результатом необережного ставлення до цього суб'єкта злочину. Даний злочин вчинюється за певних мотивів, які хоч не вказані у законі в якості обов'язкової ознаки, але мають у кожному випадку важливе кримінально-правове значення.

Література

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. — Х. : Юрінком Інтер — Право, 2002.— 416с.
2. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони [монографія] / Є.В. Фесенко. — К.: Атіка, 2004. — 280с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]: за ред. М.Л. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Х.: Право, 1997. - 490с.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено визначенню ознак суб'єктивної сторони незаконного розголошення лікарської таємниці. Автором доведено, що даний злочин характеризується різним психічним відношенням суб'єкта злочину до діяння у формі «розголошення» та його «тяжких наслідків». Так, «розголошення» може вчинюватися як умисно (з прямим та непрямым умислом), так і з необережності. У свою чергу, «тяжкі наслідки» є результатом необережного ставлення до цього суб'єкта злочину. Даний злочин вчинюється за певних мотивів, які хоч не вказані у законі в якості обов'язкової ознаки, але мають у кожному випадку важливе кримінально-правове значення.

SUMMARY

Article is devoted to the subjective side signs illegal disclosure of medical confidentiality. The author has proved that the crime is characterized by different mental attitude of the perpetrator to the act in the form of "disclosure" and his "grave consequences." Thus, "disclosure" could fetch up as intentionally (direct and indirect intent) and negligently. In turn, the "grave consequences" is the result of a careless attitude to this subject in a crime. The offense is committed on certain grounds, which, although not listed in the law as a mandatory feature, but in each case are important criminal - legal value.

4. Кримінальний Кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. – № 25-26. – ст.131.

5. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів (видання 2-ге) [навчальний посібник] / М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2002, – 640с.

6. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Кармазина Ю. А. и Стрельцова Е. Л. — Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – 960 с.

7. Алієва О.М. Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за розголошення лікарської таємниці / О.М. Алієва // Правова держава, 2008. – №10. – с.274-279.

8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – третє вид., перероб. та допов. – Х.: Тов «Одиссей», 2006. – 1184 с.

9. Папеева К. О. Институт медицинской тайны как объект уголовно-правовой охраны : дисс.. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Папеева Ксения Олеговна. – Н.-Новгород : РГБ, 2006. – 233 с.

10. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері медичної діяльності: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук: 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Галина Валентинівна Чеботарьова. – Київ, 2011. – 49 с.

11. Ломако В. А. Суб'єктивна сторона злочину: [метод. посібник для студентів] / В.А. Ломако, В.І. Борисов, В.І. Касинюк, Л.М. Кривоченко Л. М. – Харків: Укр. держ. юрид. акад., 1993. – 36 с.

12. Науково-практичний коментар до Кри-

мінального кодексу України. – 2-ге вид., перероб. та допов. / Відп.редактор Яценко С.С. – К.: А.С.К., 2003. – 976 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5квітня 2001 р. / за ред.М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К., 2001. — 1104 с.

14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – третє вид., перероб. та допов. – Х.: Тов «Одиссей», 2006. – 1184 с.

15. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – С. 217.

16. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., перероб. та допов. / Відп.редактор Яценко С.С. – К.: А.С.К., 2003. – 976 с.

17. Орлов Ю. В. Мотив як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу злочину: сутність та питання доцільності законодавчого закріплення / Ю.В. Орлов // Право і Безпека (електронне фахове видання). - № 4 (41). – 2011 [електронний ресурс] - http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pib/2011_4/PB-4/PB-4_28.pdf

18. Дагель П. С. Классификация мотивов преступления и ее криминологическое значение // Некоторые вопросы социологии и права (Материалы научн.-теор. конф.). – Иркутск, 1967. – С. 265-274.

19. Кримінальне право. Загальна частина / за ред. Матишевського П.С., Андрушка. П.П.– Київ. : Юрінком–Інтер, 1999. – 506с.